

UDK 811.163.3

Izvorni naučni rad

Марјан МАРКОВИЌ (Скопје)

Филолошки факултет „Блаже Конески“

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје

markovic@ukim.edu.mk

БАЛКАНСКИ КАРАКТЕРИСТИКИ НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Македонскиот е јазик е јужнословенски јазик со наследена структура и лексикон кој долг период се наоѓа на територија во која функционираат други несловенски јазици. За време на повеќековниот контакт меѓу балканските јазици, македонскиот јазик ја менувал својата наследена словенска структура со цел да овозможи полесна комуникација меѓу говорителите. Токму таа потреба за појасна и поеднозначна комуникација била главниот двигател на структурните промени во македонскиот јазик, како што се: постпозитивниот член, двојно определување на објектот, делумно или целосно отфрлање на постпозитивните падежни показатели, доближување на функционалните полиња на (просторните) предлошките системи, реструктурирање на глаголските категории, воспоставување на слични модели во рамките на модалноста, доближување на моделите за изразување идност, дистрибуција на перифрастичните конструкции со *esse* и *habere*, како и многу други...

Сите овие промени и поместувања во наследената структура го вбројуваат македонскиот јазик како 'најбалканизиран' од сите словенски јазици.

Клучни зборови: *Македонски јазик, балканска јазична заедница, јазици во контакт, дијалекти*

Македонскиот јазик, како генеалогски словенски јазик поради разни надворешно јазични околности се нашол на периферијата на словенскиот јазичен свет. Територијата на којашто се нашол подолг период била контролирана од римското, византиското влијание, а најдолг период од Отоманската империја. Народите и јазиците со коишто стапил во интеракција на истата територија генеалогски биле не толку сродни (латино-романски, грчки, албански, подоцна турски...). Сето тоа го принудило

македонскиот јазик постојано да се адаптира, да иновира, да еволуира со цел да постигне поеднозначна комуникација како меѓу говорителите на мак. јазик, така и со говорителите на другите јазици на таа територија. Во развојот на македонскиот јазик до израз доаѓа моќта за адаптација која овозможила целосен континуитет на низ сите периоди. Иако тој се карактеризира со доцна стандардизација, неговиот континуитет е неспорен, бидејќи преку дијалектите тој опстанувал и еволуирал без оглед на непостоењето на некакви општествено политички рамки (автономност, држава, институции, норма,). Гледано од лингвистички аспект, токму таа слобода во развојот на живата комуникација овозможила забрзување на јазичните еволутивни процеси. Така, во долговековниот развој на македонскиот јазик, тој бил во постојана интеракција со другите балкански јазици и се обидува со нив преку јазикот да ја споделува истата концептуализација на светот и да се адаптира на околината на сличен начин.

Во целиот тој контекст, може да ја гледаме Балканската јазична заедница како еден комплексен адаптивен систем, а токму македонскиот јазик е феноменот кој го претставува основното јадро на тој систем.¹ Тој ги имал и ги користел сите механизми на комплексниот адаптивен систем, а поради својата поставеност (географија, културни и општествени околности), наследена структура (словенска), и другите фактори кои го интензивирале контактот со другите балкански јазици, тој е најадаптивниот дел од комплексниот систем.

Во следниов дел преку примери ќе се обидеме да ги илустрираме карактеристиките на македонскиот кои се од балкански (контактен) карактер.

Во лингвистиката е познато дека повеќето балкански јазици (а пред сè нивните дијалекти) делат одредени заеднички структурни карактеристики како што се постпозитивниот член, двојно определување на објектот, делумно или целосно отфрлање на постпозитивните падежни показатели, доближување на функционалните полиња на (просторните) предлошките системи, реструктуирање на глаголските категории, воспоставување на слични модели во рамките на модалноста, доближување на моделите за изразување идност, дистрибуција на перифрастичните конструкции со *esse* и *habere*, како и многу други...

Некои од веќе познатите балканизми би можеле да ги илустрираме преку следниве примери:

¹ Luc Steels, *Language as a complex adaptive system*, in: <http://cse.iitk.ac.in/users/hk/cs784/papers/langAsComplexAdaptSystem.pdf>

а) Постпозитивниот член:

И македонскиот и ароманскиот и албанскиот (целосно или делумно) го имаат префрлено членот во постпозиција:

Имено, се работи за тројниот член во македонскиот, карактеристика која ја нема во другите словенски јазици. Но, доколку погледнеме во албанскиот и во ароманскиот, можеме да забележиме да сличностите меѓу нив се уште поголеми:

Македонски:

член: човек – човекот (-ов, -он)
жена – жената (-ва, -на)
дете – детето (-во, -но)

албански

mik - miku
shok - shoku
zog - zogu
krah - krahu
bari - bariu
njeri - njeriu
ka – kau

аромански * Фаршероти:

pork - porku
korb - korbu
puł - pułu
an - anu
andži - anždiu
băfcă - băfcău
boŭ – bou

албански

vajzë - vajza
nënë - nëna
derë - dera
orë - ora
dorë - dora
frikë - frika

македонски

< девојка-та >
< мајка-та >
< врата-та >
< час-от >
< рака-та >
< страв-от >

аромански:

fetă - feta
dadă - dada
portă - porta
oră - ora
mănă - mwana
frikă - frika

б) Во однос на двојното определување на објектот (или удвојување), повторно имаме скоро идентичен модел:

мак. Го гледам човекот.
алб. E shoh njeriun.
аром. U ved pi omu.

Му зборувам на човекот.
I thash njeriut.
Lji dzāk al omlui.

(дури и кај првобитно непреодни глаголи)

макед..	Го седнаа на столот.	Го легнаа на креветот.	Го станаа од столот.
аром..	U šădzură pi s'kamnu.	U bă'gară pi kăr'vet.	U sku'lară di s'kamnu.
алб.	E ulën në karrike.	E shtrinë në dyshe'me.	E ngritën nga karrigja.

Иако македонскиот со цел за адаптација и поголемо разбирање во мултијазичната и мултикултурна балканска средина го изменил наследеното изразување на падежните односи, односно, ги напуштил морфолошките падежни постпозитивни показатели и ги заменил со препозитивни (најчесто предлози), : (*го гледам човекот, му велеам на човекот, седам со човекот, одам кај човекот, барам од човекот,....*) во одредени македонски дијалекти дел од тие показатели се зачувале.

Тоа пред сè се однесува кај личните и роднинските имиња и тоа во оние дијалекти каде контактите со албанскиот биле најсилни (на пример во дебарските говори)

Па така имаме повторно ист балкански модел:

мак.	Го гледам Стојана.	Му зборувам Стојану.
алб.	E shoh Stojanin	I thash Stojanit.

в) Во рамките пак на показателите на динамичните просторни односи, во рамки на дијалектите, охридско-струшките говори воспоставиле ист модел со локалните аромански говори:

U skosh shporetu di sum skăr.

Го исмадов инпоретот од_под скали.

Tărku văr shă njă li l'o lemăli di daninte ali kasi.

Помина некој и ми ги зеде дрвата од_пред куќи.

Neg la pazari.

Одам на_пазар.

Neg la jatur.

Mi tor di la pazari.

Се вратив од на_пазар.

Mi tor di la jatur.

Одам на_лекар.

Се враќам од на_лекар.

Aist peshch njă l'ăps`eshti ti la jatur.

Овие риби ми требаат за на_лекар.

Во современиот македонски (разговорен стандард) сè почесто се среќаваат вакви конструкции:

1. *Професионалните војници се повлекоа од пред Владата;*
2. *Видов две мали нозе како сиркаат од под автомобилот.*
3. *Секој ден купувам леб од кај Миле.*
4. *Стигнав до пред зградата.*
5. *Децата се подготвуваат за на училиште, се чувствуваат пријатно,...*
6. *Македонија е подготвена за во НАТО.*

Така, овие тенденции ни покажуваат како одредени карактеристики го преминуваат прагот на локалното и стануваат препознатлив јазичен белег на поширок ареал. Сржта на мотивацијата за пошироката употреба на овие карактеристики лежи во потребата на говорителите за што појасна и поеднозначна комуникација. Елементите на комплексниот адаптивен систем ви својата интеракција постојано воспоставуваат нови заеднички модели кои ја подигаат транспарентноста на повисоко ниво, а во случајов се работи за воспоставување на надредени показатели на динамичните просторни релации.

мак.: *Имам цвеќе за на тераса.*

алб.: *Kam lule për në terasa.*

аром.: *Am laliche ti la terasa.*

Во меѓусебните контакти, интерференции, а со цел за појасна комуникација меѓу различните говорители, јазиците на Балканот ја изместуваат својата структура и ја поместуваат (најчесто со свои јазични средства) во правец каде семантиката е главниот фактор на тие процеси. Јазичните системи се адаптираат, и пред сè, се доближуваат и се поклопуваат семантичките полиња на различните балкански јазици.

Средствата, елементите, на тој комплексен адаптивен систем, се длабоко вградени во дијалектите на македонскиот јазик. Таму седат и наследените словенски елементи, и стекнатите балкански елементи. Системот постојано ги црпи и ги вклучува во нови јадра, создавајќи нови врски што резултира со покондензиран, поеднозначен и појасен јазичен израз.

И во рамки на глаголскиот систем, македонскиот јазик покажува карактеристики се стекнати во текот на повеќевиесековниот меѓујазичен контакт со другите балкански јазици и дијалекти.

Нешто такво може да се види преку примерите за начините на образување на футур во балканските јазици. Повторно македонскиот, гледајќи од перспектива на наследените словенски карактеристики, се

адаптирал во однос на околината и преку интеракцијата со албанскиот и ароманскиот воспоставил сличен модел со овие јазици;

мак.: Утре **ќе (да)** одам на пазар.

алб.: Nesër **do të** shkoj në pazar.

аром.: Măni **va să** neg la pazari.

Македонскиот го отфрлил формантот **да** како показател на субјунктив иако во дијалектите се наоѓаат остатоци од контракцијата на **ќе** и **да** :

Дебарски (галички): **ка** ода

Јужни говори: **жа** ода, за ода

Тука е интересно што сите јазици го партикуларизирале глаголот '*сакам*' (voi < volere, do < dua) и го свеле на маркер за идност. Тоа покажува дека секој јазик ги користи своите јазични средства за да обезбеди појасна комуникација меѓу своите говорители, но исто така на повисоко ниво го користи истиот модел за да се доближи до разбирањето со говорителите на други јазици.

Во однос на сложените минати времиња, македонскиот јазик во голема мера отстапил од наследената словенска ситуација. Имено, се работи саа перифрастични конструкции со *esse* и *habere*. Од една страна македонскиот јазик ги наследил т.н. словенски перфект (*сум* + глаголска л-форма) ... (*сум работел, си носел, ...*), а од друга страна, во интеракција со другите балкански јазици почнал да во својот систем да ги внесува и конструкциите со *имам* + н/т партицип.

Тој тип на конструкции се регуларни сложени минати времиња во албанскиот и во ароманскиот:

аромански	албански
↓	↓
ari lukrată	ka punuar
ave lukrată	kish punuar
avu lukrată	pat punuar

македонски

има работено
имаше работено
имал работено

Во западните периферни македонски говори, овие конструкции во голема мера го истиснуваат наследениот сум + *л-перфект* и го поместуваат во зоната на модалноста. Тој процес е скоро завршен во крајните југозападни говори (костурски, корчански), а во тек е во западните периферни говори.

Така: во охридско-струшките говори, покрај вообичаените конструкции со *имам* од типот:

1. Тој порано **имат живеено** во куќана од Алија под кирија.
2. Пред една недел'а **имат купено** кола.
3. Не знам дал' **си имат ојдено** Америка.

Во овие говори можат да се сретнат и конструкции со модални глаголи:

1. Тој **немат можено** да дојт.
2. Тој **имат морано** да се качит на кровон.
3. Тој **имат мислено** дал' да купит кола.
4. Јас не знаев, тој фризер да ти **имат бидено**.

Ширењето на конструкциите со *имам* + *н/т партицип* во современиот македонски јазик е сè поизразено при што може да се каже дека употребата на **има** конструкциите е сè позачестена и веќе станува основна конструкција за изразување на општа минатост и резултативност. Најважно е дека се работи за минато дејство (без оглед дали има релевантност во однос на моментот на зборување, во однос на временска определба или засведоченост). Сите тие карактеристики се во втор план, додека на прв план избива дека се работи за минат факт (силна увереност) и за неутрален (не-субјективен) однос.

Примери:

1. На ревиите **има** носено модели на познати креатори.
2. Колку пати **имаме** заедно седено на чардакот од неговата куќа.
3. **Имаш** трчано на маратон?
4. Многу пати **имам** мислено на ова.
5. На Клетници од Виктор Иго **имам** плачено...прекрасна книга.

Од друга страна пак, *л-перфектот* од временската сè повеќе се поместува кон модалната оска, т.е. сè повеќе се употребува во своите **модални значења (дистанца)**: прекажаност, адмиратив, дубитатив, и сл., а во новинарскиот стил добива една подзасилена димензија на **'не-преземање одговорност'** за искажаното. Дури не мора да се работи за незасведочено (прекажано) дејство, не мора да се однесува на неопределеност во минатото, туку на прв план избива значењето дека преносителот на информацијата не сака да преземе никаква одговорност за тоа што е кажано ниту за последиците кои би произлегле од тоа.

Сето ова покажува со каква успешност македонскиот јазик се адаптирал и кон пошироката околина (Балканската јазична заедница) при што ги прифатил конструкциите со *имам + н/т партицип*, а од друга страна не ги отфрлил наследените *сум + л-форма* конструкции, туку сè повеќе ги поместува во модалната сфера на употреба, т.е. каде што најважен е личниот став на говорителот.

Со ваквото реструктуирање во глаголскиот систем, македонскиот јазик во голема мера се адаптира кон соодветните системи во другите балкански јазици. Токму развојот на македонскиот јазик во рамките на балканското јазично и културно опкружување е главниот двигател за реструктуирањето на глаголскиот систем и за воведувањето на потранспарентни граматичките показатели.

Од аспект на теоријата за комплексни адаптивни системи, околината (*environement*) има една од клучните улоги за потребата за постојана адаптација на системот. На крајот, можеме да кажеме дека македонскиот јазик е неверојатно интересен комплексен адаптивен систем, тој е феномен во пошироки рамки. Тој во својот 'арсенал' ги има и наследените словенски карактеристики, и стекнатите балкански карактеристики. И во својот 'балкански' развој и во својот сегашен 'самостоен' развој, македонскиот јазик ги користи сите овие средства со цел на што поеднозначен начин да ја артикулира концептуализацијата на современиот свет и да обезбеди појасна комуникација меѓу говорителите.

Користена литература:

- Асенова П., *Балканско Езикознание*, Издателство наука и изкуство, София, 1989.
- Видоески Б., *Дијалектите на македонскиот јазик, Том 1*, МАНУ, Скопје, 1998.
- Видоески Б., *Дијалектите на македонскиот јазик, Том 2*, МАНУ, Скопје, 1999.

- Видоески Б., *Дијалектите на македонскиот јазик, Том 3*, МАНУ, Скопје, 1999.
- Димитровски Т., *Значења и употреба на предлозите во македонскиот литературен јазик*, Скопје, 1956.
- Конески Б., *Граматика на македонскиот јазик*, Култура, Скопје, 1981.
- Конески Б., *Историја на македонскиот јазик*, Култура, Скопје, 1982.
- Марковиќ М., 'За удвојувањето на предлозите во охридскиот говор (во балкански контекст)', XXXVII Научна конференција при Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје, 2010, стр. 195–203.
- Марковиќ М., 'Предлошки секвенци за просторно доопределување во македонскиот јазик', „Зборник во чест на 80-годишнината на акад. Зузана Тополињска“, Прилози. Одделение за лингвистика и литературна наука, XXXVI 1–2, МАНУ, Скопје, 2012, pp.189–200.
- Пипер П., *Заменички прилози у српскохрватском, руском и пољском језику (семантичка студија)*, Институт за српскохрватски језик, Београд, 1988.
- Солецка К. М., 'Удвојување на предлозите во македонскиот јазик од гледна точка на нормата на литературниот јазик (во споредба со другите балкански јазици)', Зборник на трудовите на V научна дискусија, Скопје, 1979, pp. 53–58.
- Тополињска З., 'Семантичка категорија (не)фактивност во словенските јазици', Прилози. Одделение за лингвистика и литературна наука, XXII 1-2, МАНУ, Скопје, 1997, pp. 93–103.
- Тополињска З., 'Квалifikаторите: „дијалектно“ vs „регионално“ во описот на македонскиот стандарден јазик', Прилози. Одделение за лингвистика и литературна наука, МАНУ, Скопје, (in print).
- Фридман В., *Македонистички студии*, МАНУ, Скопје, 2011.
- Чундева Н., 'Двојните предлози и нивната лексикографска интерпретација', Зборник на трудовите на XVIII научна дискусија, Скопје, 1992, pp. 123–128.
- Case, *Animacy and Semantic Roles*, 2011, ed. Seppo Kittila, Katja Vasti and Jussi Ylikoski, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia.
- Caragiu-Marioteanu M., Saramandu N., *Manual de aromână*, București, 2005.
- Cienki A., *Spatial cognition and the semantics of prepositions in English, Polish, and Russian*, München, 1989.
- Constantinescu Gh., *Morfologia limbii române*, Cluj, Romania, 1974.
- *Encyclopedia of Indo-European Culture*, ed. J.P. Mallory, D.Q. Adams, Fitzroy Dearborn Publishers, London and Chicago, 1997.

- Lachur Cz., *Semantyka przestrzenna polskich przymków prefigowanych na tle royjskim*, Uniwersytet Opolski, Opole, 1999.
- Mallinson G., *Rumanian*, London, 1986.
- Markovikj M., 'Macedonian language from the perspective of its Balkan Environment (Language Tendencies)', *Colloquia Humanistica* 1, Institute of Slavic Studies, Polish Academy of science, Warszawa, 2012, pp. 81–96.
- Przysłowki i przymki, *Studia ze składni i semantyki języka polskiego*, pod redakcją Macieja Grochowskiego, Toruń, 2005.
- Solecka K. M., *Semantyka czasowników ruchu w języku macedońskim*, Uniwersytet Śląski, Katowice, 1983.
- Siatkowski J., 2005, *Studia nad wpływami obcymi w ogólnosłowiańskim atlasie językowym*. Warszawa.
- Sławski F., 1974, *Słownik prasłowiański I*, Ossolineum, Warszawa.
- *The Oxford Introduction to Proto-Indo-European and the Proto-Indo-European World*, J. P. Mallory, D.Q. Adams, Oxford University Press, New York, 2006
- Topolińska Z., 1996, „Anthropocentric Language Theory as Organizing Principle of the Slavic Case System“, *BPTJ* LII, Warszawa.
- Topolińska Z., 2012, *The Balkan Sprachbund from a Slavic perspective*, Зборник (Матице српске) за филологију и лингвистику LIII/1, Нови Сад, стр. 33–60.
- Topolińska Z., *Spirala ewolucji*, Polski ~ Macedoński 11, Konfrontacja (nie tylko) gramatyczna, Wrocław, 2015.
- Topolińska Z., 2014, *Anthropocentric Case Theory: How are Humans coded in Doscourse?*, The Kenneth E. Naylor Memorial Lecture Series in South Slavic Linguistics, No. 6, Beech Stave Press, New York, USA.
- Wierzbicka A., 1972, *Semantic Primitives*, Athenäum Verlag, Frankfurt/M., Germany.
- Weinsberg A., *Przymki przestrzenne w języku polskim, niemieckim i rumuńskim*, PAN, Warszawa, 1971.

Речници:

- Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, P. Skok, Zagreb, 1971.
- Słownik etymologiczny języka polskiego, A. Bruckner, Warszawa, 1985.
- Български етимологичен речник, Българска Академия на науките, София, 1971.
- *Lexicon Palaeoslovenico-Graeco-Latinum*, Franz Von Miklosich, Wien, 1865.
- *Этимологический словарь русского Языка*, М. Фасмер, Москва, 1986.

- A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages, Carl Darling Buck, University of Chicago, 1949, reprinted 1988.
- Słownik etymologiczny języka polskiego, Wiesław Boryś, Wydawnictwo Literackie, Kraków, 2005.
- Etymologisches Wörterbuch der Slavischen Sprachen, Franz Miklosich, Wien, 1886.

Интернет:

- Rebecca Dodder and Robert Dare, *Complex Adaptive Systems and Complexity Theory: Inter-related Knowledge Domains*, in: <http://web.mit.edu/esd.83/www/notebook/ComplexityKD.PDF>
- Luc Steels, *Language as a complex adaptive system*, in:
- <http://cse.iitk.ac.in/users/hk/cs784/papers/langAsComplexAdaptSystem.pdf>

Марјан МАРКОВИЌ

**BALKAN CHARACTERISTICS
OF MACEDONIAN LANGUAGE**

Macedonian language is genetically a Slavic language with an inherited structure and lexicon, transferred to an environment with genetically unrelated languages, where the internal and external circumstances changed and influenced this language. During the common contact, with a view of achieving clearer communication between all the speakers, Macedonian language integrated the inherited Slavic elements and the acquired Balkan elements. The system continues to use and add these in new cores, creating new ties, resulting in more condense, clearer language expression with more precise meaning.

In its development, Macedonian language utilised inter-linguistic means to facilitate communication. Those means can be an inherited Slavic feature or a reflection of the contacts within the Balkan linguistic environment. In respect of the dialects, in particular the Western peripheral speech patterns, it can be said that the Balkanised structure of the Macedonian language allows certain tendencies to develop in directions much broader than in the language/languages of origin and still retain the primary goal – single-meaning and clearer communication among the speakers of the language.

Keywords: *Macedonian language, Balkan linguistic league, languages in contact, structural language changes*